

УДК 681.817.066

Нодь Оксана Омелянівна

магістр

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ КОНСТРУКЦІЇ СМІЧКА

***Анотація.** В статті розкрито основні етапи еволюції смичка. Проаналізовано генезис становлення конструкції смичка. Охарактеризовано основні типи смичків. Протягом багатьох існували два основні різновиди – малий смичок, на якому волос був натягнутий близько до тростини, і великий, що мав вигляд лука і був дугоподібним. Розкрито взаємозв'язок гри на смичкових інструментах з будовою та способом тримання смичка.*

***Ключові слова:** звуковидобування, гра, смичок, струнно-смічкові інструменти.*

Смичок з'явився пізніше за самі інструменти і точно не визначений ні час, ні місце його появи. Він є невід'ємною приналежністю скрипки. Історія виникнення, його часові та географічні витoki досі викликають дискусії. Однак відомо, що у стародавній Греції смичка ще не було. Деякі дослідники схиляються до думки, що батьківщиною смичка стала Індія перших століть нашої ери, інші вважають, що Скандинавія. Німецький дослідник В.Бахман у своїй роботі зібрав стосовно цього питання цікавий матеріал: археологічні, етнографічні, іконографічні джерела [1]. Зафіксовані згадки про смички для струнних інструментів зустрічаються в арабських і азійських джерелах починаючи з IX ст. нашої ери. Одна з

перших згадок про смичок знайдена в деяких зразках перської поезії IX ст. З'явившись у кочівників Центральної Азії він згодом набув поширення в Китаї, Індії, і потім через мусульманські країни проник в Європу. Підтвердженням цьому є відомості про китайську смичкову цитру (IX - X ст.). (Європейська цитра – фідель – починає своє існування з X ст.) Зіставивши всі відомості можна припустити, що виникнення смичка припадає десь між 800-900 роками н.е.

На території країн Східної Європи одна із перших згадок про смичок зустрічається на сторінках «Кормчої книги» 1262 року. Згідно записам, смичок тут мав назву – «лучец». Сам процес виконання на інструменті позначається як «гудіння» («гудіння лучцом») – від давньослов'янського слова «гудьба». З XVI ст. назва із струнного інструмента «смик» переноситься на смичок [3].

До нас дійшли лише дві фрески, на яких зображені виконавці на смичкових інструментах. Перша знаходиться в раніше згадуваному Софійському соборі в Києві і відноситься до XI ст. На ній ми бачимо музиканта, що грає прямим смичком. Однак у цьому місці штукатурка має тріщину, яку можна помилково інтерпретувати як смичок. Тому неможливо стверджувати, що це зображення смичка. Великий інтерес представляє фреска XV ст. в церкві Успіння в селі Мельотове під Псковом. На ній зображений сидячий скоморох, який грає прямим смичком на триструнному інструменті, затиснутому між колін. Інструмент має форму ромба з двома виїмками по сторонам. Цей тип інструменту дуже схожий за будовою з польськими народними інструментами XIII-XVI ст, на яких грали місяцеподібним смичком, тримаючи їх, на відміну від зображеної на фресці, на верхній частині грудей горизонтально, або похило.

Протягом багатьох століть, що передували появі класичної скрипки, конструкція смичка залишалася майже незмінною. Існували два основні різновиди – малий смичок, на якому волос був натягнутий близько до

тростини, і великий, що мав вигляд лука і був дугоподібним. Волос як тетеву, під час гри натягували пальцями. Смичок першого типу використовувався при грі на генсьле, мазанках, скрипці, суках; великий – для інструментів типу фіделя. Спосіб тримання смичка був однаковим: кисть розташовувалася трохи вище ніж у сучасному виконавстві, ближче до середини тростини.

Для звуковидобування використовувалася верхня частина дугоподібного смичка. Процес його удосконалення йшов паралельно із формуванням смичкових інструментів. Однак хронологічно ці процеси не завжди співпадали. В один історичний період еволюціонували інструменти, тоді як смичок зберігав свій вигляд незмінним, і навпаки, видозмінювався зовнішній вигляд смичка, при незмінності зовнішнього вигляду інструментів.

Смичок залишався майже незмінним до XV ст. Лише після виникнення класичного типу інструменту починається розвиток смичка на шляху від його старовинного типу до сучасного. Його еволюція тісно пов'язана з еволюцією звуковидобування, в першу чергу з прагненням до співучості інструмента. У XV ст. починає формуватися колодка. Це стало початком розвитку смичка. На початку це була проста паличка, що вставлялася між тростиною і волосом та виконувала функцію відтяжки волоса від тростини у місці тримання смичка. Згодом почали використовувати тростини, в яких на місці майбутньої колодки був сучок. Пізніше ввели так звані «штучні колодки», що випилювалися разом із тростиною із цілого куска дерева. Отже можна сказати, що на смичках XV ст. колодки у нашому розумінні ще не було. Паралельно із формуванням колодки стає меншим дугоподібний вигин тростини. Завдяки появі колодки та зменшенню вигину трості смичок ставав еластичнішим і податливішим для відтворення різних звуків. Поступово починає змінюватися і кінець смичка – з'являються «пуговички», до яких

прикріплюється волос. Існування смичків старого типу обумовлювалося наявністю великої кількості творів, які не мали розвинутої інструментальної специфіки. Партії для смичкових інструментів майже нічим не відрізнялися від вокальних партій.

Однак розвиток штрихової техніки призводить до появи смичка нового типу. Історія смичка в VII - на початку VIII ст. є розпливчастою, так як смички, описані в доступних джерелах часто були коротшими, ніж в ілюстраціях із цих періодів та на зразках, що знаходяться сьогодні в музеях. Існує достатньо документованої інформації про розвиток смичка цього періоду, яка дає достовірні докази про хронологію його розвитку у книзі Франсуа – Жозефа Фетіса «Ентоні Страдіварі, знаменитий скрипковий майстер, відомий під назвою Страдіварі» [4], що була передрукованою Д. Бойденом і дістала назву «Історія гри на скрипці від її витоків до 1761».

Перші смички на початку VII ст. були досить короткими. З 1625 року почали виготовляти важчі смички, що дозволяло виконувати чіткіші, голосніші звуки. Волосся в смички вставлялося через отвір у тростині, після чого вони були вузловатими, як це можна побачити у Гвідо Рені «Свята Цецілія. Гра на скрипці» (1606).

Починаючи із 1625 голівка стає товстішою. На іконографічних зразках сімнадцятого століття видно, що розміри смичків відповідають розмірам скрипки. Тим не менше довжина смичка була продиктована практичними а не естетичними потребами. Наприклад короткий французький смичок, який використовувався для танцювальної музики дозволяв комфортніше виконання різних ритмів, тоді як довгий італійський смичок краще підходив для виконання довших музичних фраз. Подальшій еволюції смичка після 1700 року допомогло його випрямлення і подовження. Цьому сприяв той факт, що французькі композитори почали

писати сонати, а це вимагало кантиленного звучання інструменту і як наслідок використання довшого смичка.

В середині XVII ст. відбулися зміни і у вдосконаленні колодки. У цей період регулювати натяжку волоса можна було різними способами. Це робили за допомогою пальця, який прижимали нижче волосся, що давало змогу добитися бажаної натяжки: цей спосіб використовували під час гри на віолі да гамба. Із часом колодка поступово відокремлюється від тростини: створюється механізм натяжки волоса у вигляді так званої кремальєри. Кремальєра являла собою зубчасту пластину, врізану зверху в тростину смичка. На ці зазубринки чіплялася колодка. Поступово смички збільшувались в довжину і виникла необхідність збільшення кількості волоса в результаті чого смичок став чутливішим до вологості. Виникла необхідність натяжки волосся. Тому кремальєра проіснувала недовго і паралельно із нею вводиться металевий гвинт.

Наступний етап еволюції смичка припадає на першу половину XVIII ст. У 1730 році знаменитий італійський скрипаль Тартіні провів дві чудові реформи: він збільшив довжину смичка, яка коливалася між 69-72 см, вага смичка між 45-56 см [6]. Ще більше випрямилася тростина, було введено так звану «каннеліровку». Каннеліровка – це засіб оптимізації зручнішого тримання смичка. На тростині вирізалися поздовжні борозенки в тому місці, де права рука тримає смичок. Надалі каннеліровка тростини в місці тримання смичка була замінена обвивкою.

Мішель Вольдемар (1750-18150), парижський скрипаль, у своєму трактаті «Методика гри на скрипці» [5] надав фотознімки чотирьох основних видів смичків, за якими можна прослідкувати їх історичний розвиток. До них належать короткі смички Кореллі, довгі – Тартіні, перехідні – Крамера і смички Турта-Віотті.

Тип смичка Кореллі має пряму довгу торсть. Голівка відрізнялася витонченим зовнішнім виглядом завдяки спеціально розробленій формі.

Колодка розміщувалася на одному рівні із тростиною. Особливий механізм дозволяв послаблювати волос, продовжуючи його експлуатацію.

Нові довгі смички, які дістали назву «смички Тартіні», з'явилися в 1720 році. Головною рисою, яка відрізняла їх від інших смичків була пряма тростина. Під впливом Тартіні припіднята голівка змінила випуклу частину кінчика тості.

Важливі нововведення в конструкцію смичка були внесені німецьким скрипалем Вільгельмом Крамером. У його смичку тростина була абсолютно пряма, голівка приєднувалася до неї під прямим кутом. Остаточно формується кінець смичка. Для виготовлення використовувалися різноманітні види деревини. Смички XVIII ст. були легшими за сучасні. В кінці XVIII ст. еволюція смичка була завершена французьким майстром Франсуа Туртом - молодшим (1747 - 1835). Він удосконалив смичок, зробивши вигин тростини всередину, завдяки спеціальній пластині, яка засувається в колодку, волос вставляється у смичок у вигляді прямої стрічки, вводиться металевий гвинт (див. рис а, б, с., Додаток М). Це додало смичку необхідну пружність і еластичність, сприяло подальшому прогресу звуковидобування, розвитку легких стрибкоподібних штрихів. Прагнучи до поєднання еластичності, міцності і відповідної ваги тростини, Турт обрав для виготовлення смичків гнучке, легке і в той же час міцне фернамбуковое (червоне) дерево. Центр ваги для скрипкового смичка встановлюється на відстані близько 18 см від кріплення волоса до колодки. Турту належить диференціація довжини і ваги смичка для різних інструментів. Довжина волоса туртовського скрипкового смичка дорівнює 63-64 см, при загальній довжині смичка 73-74 см (в сучасних смичках відповідно - 65 см і 75 см). Створений Туртом «класичний» вид смичка зберігся майже незмінним до наших днів. При реконструкції С. Турту надавали допомогу своїми порадами Г. Пуньяні та італійський скрипаль Дж.Б. Віотті [7].

Сучасні виробники смичків дотримуються ustalених розмірів ваги та довжин.

Приблизна вага (маса) смичка для скрипки, альту, віолончелі, контрабасу:

- скрипковий смичок важить від 55г до 65г;
- альтовий смичок важить від 68г до 74г;
- віолончельний смичок важить від 78г до 88г;
- контрабасовий смичок від 130г до 170г.

Протягом історичного розвитку гри на смичкових інструментах змінювалися не тільки будова смичка, а також і способи його тримання. Найбільш старий спосіб тримання – положення кисті правої руки збоку або знизу колодки. Бічна форма тримання смичка використовується до сих пір у народних музикантів, а також в грі на контрабасі. Наш сучасний спосіб тримання за допомогою накладення пальців на тростину зверху пов'язаний зі способом тримання смичкового інструменту «а браччо». Форма тримання смичка «зверху» згодом була перенесена і в віолончельне виконавство. Контрабасовий смичок з високою колодкою тримається знизу, в основному так само, як і старовинні гамбові віолончельні смички.

Приблизно до періоду вдосконалення смичка відносяться і перші спроби пошуку відповідного матеріалу, що мав покращувати захоплювання струн смичковим волосом. Адже волосся є важливою складовою частиною смичка. Завдяки їм відбувається контакт між смичком та інструментом. Незамінним при грі допоміжним матеріалом є каніфоль. Тільки наканіфолене волосся створює можливість повноцінної гри на інструменті. Різноманітність сортів каніфолі полягає в широкому виборі вихідного матеріалу. У давні часи видобутком смоли з хвойних дерев займалися в важкопрохідних місцях, де транспортування деревини була практично неможливою або ж дуже дорогим. Жителі цілих селищ, розташованих в гірській місцевості, вкритій хвойними деревами,

займалися видобутком, переробкою і продажем смоли дерев. Це було єдиним джерелом доходів місцевого населення. У європейських хроніках 1546 згадуються декілька сіл, розташованих біля підніжжя гори в штаті Баден-Вюртембер. Жителі цих сіл зібрали за рік 200 центнерів смоли, яка була продана на щорічному ярмарку в місті [2].

В основному видобуток смоли був поширений в Північній Америці, Південно-Західній Франції (Бордо), Австрії та Південній Німеччині. Фахівці визначають походження смоли по її кольорам: чиста французька смола володіє прозорим золотистим кольором, а німецька – має благородний бурштиновий відтінок. На сьогоднішній день налічується понад 100 сортів сосен, ялиць і смерек, що підходять для видобутку з них смоли.

Література

1. Гинзбург Л., Григорьев В. История скрипичного искусства. – М., 1990. – Т.1. – 285 с.
2. Можень Ж., Мень В. Скрипка, альт, виолончель, контрабас и гитара. Смычки, канифоль и струны. – Москва, 1891. – 122 с.
3. Струве Б.А. Процесс формирования виол и скрипок. – М., 1959. – С. 267.
4. Ф.Ж.Фетис. Страдивариус и ему предшествовавшие и следовавшие итальянские школы смычковых инструментов. – Москва, 1875. – 208 с.
5. William Sandys, Simon Andrew Forester The history of the violin and other instruments played with the bow from the remotest times to the present. – London, 1864. – 407 p.
6. Thomas D. Rossing The science of string instruments. – Stanford, 2010. – 466 p.
7. Henry Saint-George The Bow, Its History, Manufacture and Use. – London: The Strad, 1896. – 170 p.